

Danskheden til forhandling

Forholdet mellem identitet og rum belyst ved en analyse af kampen om at definere det "nationale rum" i debatten om modtagelse af flygtninge fra Kosovo i 1999

Af Birgitta Frello

I denne artikel vil jeg fokusere på offentlig forhandling af national identitet primært med udgangspunkt i debatten i dansk tv vedrørende modtagelsen af flygtninge fra Kosovo-krigen i 1999. Bidragene til denne debat trak kraftigt på diskursive konventioner, som er etableret i andre offentlige debatter, først og fremmest i den løbende debat om indvandrere og flygtninge i almindelighed.

Et studium af debatten om Kosovoflygtningene nødvendiggør derfor et blik på denne generelle debat. Temaet for min diskussion vil være, hvordan danskhed og kriterierne for at "høre til" den danske nation konstrueres gennem konkurrerende artikuleringer af relationerne mellem "os" og "dem" - idet begge parter er foranderlige afhængigt af både den position, der indtages i diskussionen, og af den konkrete situation og emnet for diskussionen.

Diskussionen har til formål at levere et nærmere studium af, hvordan national identitet forhandles både intertekstuelt og situationelt. Intertekstuelt, idet hver ny artikulering trækker på konventioner, som er etableret gennem tidligere artikuleringer, og situationelt, idet den konkrete kontekst informerer den måde, hvorpå disse konventioner reartikuleres og udfordres.¹

Det nationale rum

At tale om forhandling af national identitet i forbindelse med diskussioner om modtagelse af flygtninge og indvandrere sætter fokus på den rumlige dimension af det nationale. De rumlige metaforer står i kø for at blive brugt: Det handler om at "lukke folk ind" eller "holde dem ude" af det nationale rum. "Hjemmet" bliver den metafor, som først og fremmest både *leverer* betydningsrammen og *gives* betydning i diskussionen om, hvorvidt, ud fra hvilke kriterier og med hvilke mulige konsekvenser det nationale "hjem" bør "åbnes" for "fremmede".

Michael Billig har studeret det, han kalder "banaliteten" af den daglige konstruktion af nationen som hjemland gennem en konstant rutinemæssig brug af deiktiske markører - dvs. ved hjælp af små ord, som får deres

betydning fra den kontekst, hvori de bruges - ord som "vi", "denne" og "her". Enhver kamp om definitionen af national identitet finder sted på baggrund af denne stadige selvfølgeliggørelse af det nationale rum, af hjemlandet:

In order for the political argument to take place within the nation, there must be elements which are beyond argument. Different factions may argue about how "we" should think of "ourselves" and what is to be "our" national destiny. In so doing they will take for granted the reality of "us," the people in its national place (Billig 1995:96).

Referencen til "os", "her" osv. producerer og bekræfter dermed hjemlandet som den selvfølgelige referenceramme for kampen om at definere den nationale identitet. Ikke alle medlemmer af nationen knytter den samme betydning til denne, men gennem selve kampen om nationens betydning og om karakteriseringen af den nationale identitet bliver eksistensen og relevansen af "hjemlandet" som referenceramme bekræftet.

Billig har en kritisk tilgang til diskussionen af begrebet "hjemland". Iflg. ham er den stadige produktion af hjemlandets "hjemlige" karakter problematisk, fordi den er eksklusionistisk:

When the homeland-making phrases are used with regularity, "we" are unthinkingly reminded who "we" are and where "we" are. "We" are identified without even being mentioned. In this way, national identity is a routine way of talking and listening; it is a form of life, which habitually closes the front door, and seals the borders (Billig 1995:109).

Dette ubehag ved idéen om "hjemland" deles af andre forfattere, som kritiserer den stedbundethed og autenticitet ved national identitet, som idéen om hjemlandet konnoterer, og den eksklusionisme, den intolerance og det fremmedhad, som følger af dette krav på en autentisk identitet.² "In contemporary European culture, the longing for home is not an innocent Utopia", som David Morley og

1. Om intertextualitet, se f.eks. Faiclough (1992).

2. Se f.eks. Malkki (1992) for en diskussion af konsekvenserne af idéen om stedbundne identiteter.

Kevin Robbins påpeger.³ Jeg vil imidlertid argumentere for, at selvom de problemer, der er forbundet med idéer om stedbundne (nationale) identiteter er indlysende og klart er blevet demonstreret af, blandt mange andre, de nævnte forfattere, så er det nationale rum det uundgåelige udgangspunkt for væsentlige identitetsforhandlinger og det, at man behandler det nationale rum - "hjemlandet" - som et meningsfuldt objekt for identitetskampe, resulterer ikke nødvendigvis i fremmedhadende eksklusionisme. Tværtimod så indebærer det at konfrontere fremmedhad - om ikke nødvendigvis, så i det mindste i relation til de fleste praktiske formål - at man involverer sig i en kamp om betydningen af "hjemlandet". Som Michael Herzfeld har påpeget, så tillader nationale og etniske termer en overraskende mængde af semantisk glidning (Herzfeld 1997:45). At demonstrere den ontologiserende "logik" i nationalisme og i referencer til lokaliserede identiteter i almindelighed understreger et vigtigt aspekt af sådanne identitetskrav, men det medtænker ikke den mangfoldighed af konfliktende artikuleringer af identitet, som er en integreret del af hverdagslivet såvel som af offentlig debat. Konstruktionen af "hjemlighed" kan ikke begribes isoleret fra de konkrete situationer, hvor den foregår. Det er i disse konkrete situationer, at de diskursive konventioner for begribelsen af hjemlighed etableres, reproduceres, udfordres og ændres. Dette indebærer imidlertid ikke, at enhver situation bør studeres isoleret. Måden, hvorpå hjemlighed blev forhandlet i diskussionen om modtagelsen af flygtninge fra Kosovo, trak i høj grad på diskursive konventioner, som var etableret i andre offentlige debatter, især indvandrerdebatten.

Spændingsfelt

I det følgende vil jeg kort skitsere polerne i det spændingsfelt, som debatten om indvandrere normalt foregår indenfor i danske medier for tiden. Dernæst vender jeg blikket mod debatten om modtagelsen af flygtninge fra Kosovo med fokus på, hvordan deltagere i denne debat trak på og reartikulerede konventionelle argumenter fra indvandrerdebatten. Til sidst vil jeg vende tilbage til den generelle diskussion af den intertekstuelle og situationel-

le forhandling af identitet og til spørgsmålet om forholdet imellem identitet og rum.

Indvandrerdebatten har mange forgreninger, og de diskursive elementer, som kan identificeres, bliver artikuleret i mange forskellige konstellationer. Man kan imidlertid skelne mellem to basale modstående diskurser: Dels en "kulturalistisk" diskurs, iflg. hvilken indvandrere er en trussel mod det danske samfund, både i form af en "forurening" af dansk kultur, og fordi de "udnytter" det danske velfærdssystem.⁴ Dels en "humanistisk" diskurs, iflg. hvilken dansk kultur ikke kan defineres eksklusivt, og indvandrere ikke nødvendigvis er en byrde for det danske samfund, men lige så godt kan berige det danske samfund, hvad angår både kultur og økonomi. Det centrale argument handler her om humanisme, tolerance og lighed.⁵

Begreberne "humanisme", "tolerance" og "lighed" bliver imidlertid ikke kun brugt af den humanistiske position. De er flydende betegnelser, dvs., de er betegnelser hvis betydning ikke er fastlagt inden for en diskurs, men som artikuleres forskelligt inden for forskellige diskurser. De er omstridte begreber, som forhandles, og som der kæmpes hårdt om i denne diskussion, og som lader til at være afgørende for den diskursive kamp vedrørende det, man kan kalde "mesterbetegnelsen" eller "knudepunktet" i enhver diskussion om nationen, nemlig "folket".⁶

De to modstående diskurser, som jeg ridser op her, er selvfølgelig ikke alene på scenen, og det ville være alt for simplistisk at betragte karakteriseringen af de to diskurser som tilstrækkelig til en grundig beskrivelse af dette diskursive felt. De to diskurser repræsenterer imidlertid polerne i det spændingsfelt, som ethvert bidrag til denne diskussion må placere sig indenfor.

Humanisme, tolerance og lighed er altså begreber, som er centrale i begge diskurser, men de artikuleres forskelligt. I den kulturalistiske diskurs artikuleres det at være ens som en forudsætning for at være lige (Johansen 1999:133). Desuden er den kulturalistiske diskurs populistisk: Den artikuleres som en protest imod "eliten", som ikke forstår "almindelige mennesker" og deres problemer og bekymringer.⁷

I den kulturalistiske diskurs forbindes "det danske"

3. Morley and Robins (1995:90). Man kan selvfølgelig spørge, om der nogen sinde har fandtes et uskyldigt Utopia, men det er ikke mit ærinde her.

4. "Indvandrere" fungerer her som en kategori, som ikke følger nogen "teknisk" definition af indvandring, det er snarere en prototypisk kategori, som er baseret på en kategorisering af individer, som fremstilles som "repræsentative" for kategorien (Fadel 1999:222). Den "semantiske tæthed" ved ordet "indvandrer" koncentrerer sig delvist omkring det ikke-vestlige og delvist omkring muslimer. Dette indebærer, at indvandrere fra f.eks. vesteuropæiske lande ikke egentlig betragtes som "indvandrere", mens muslimske indvandrere og flygtninge fra ikke-vestlige lande og deres børn og børnebørn inkluderes i kategorien.

5. Jeg låner termerne "flydende betegner" og "knudepunkt" fra Laclau og Mouffe 1985.

6. Jeg har valgt termerne "den kulturalistiske" og "den humanistiske" diskurs for at pege på to forskellige "kataloger" af betydning. Ved at fokusere på forskellige aspekter af disse kataloger kunne jeg have valgt at kalde dem "partikulærtisk" vs. "universalistisk"; "eksklusionistisk" vs. "inklusionistisk" "nationalistisk" vs. "kosmopolitisk" osv. Forskellige betegnelser understreger forskellige aspekter af disse modstående diskurser, som får deres betydning netop ved at blive sat i opposition til hinanden.

7. Om populisme i indvandrerdebatten, se Dyrberg (2000).

med tolerance og humanistiske værdier. Disse formodede dyder bliver bragt til at støtte frygten for de fremmede via repræsentationen af muslimer i almindelighed som intolerante fundamentalister, som derfor ikke burde tolereres af et tolerant samfund, og via repræsentationen af danskerne som et naivt folk, som blot vil gøre det bedste for alle, og som derfor bliver udnyttet af mindre dydige folk (jvf. *Ekstra Bladets* kampagne *Godhedens pris*). Dansk kultur fremstilles som truet, først og fremmest af muslimske indvandrere, men også af "eliten", som tillader disse indvandrere at forurene og udnytte danskerne.

Når denne diskurs imødegås, og indvandrere og flygtninges rettigheder forsvares, sker det primært ved hjælp af to former for argumentation. Én form er en konfrontation af de udtalelser og konstruktioner, som tilhængerne af den kulturalistiske diskurs laver i form af en dekonstruktion af de stereotyper, som den kulturalistiske diskurs er bygget op omkring, og i form af alternative fortællinger, som f.eks. fortællinger om indvandrere, som - på trods af fremragende kvalifikationer og vilje til at tilpasse sig danske måder at gøre tingene på - ikke kan finde arbejde på grund af deres fremmedartede navn og udseende. En anden måde at konfrontere den kulturalistiske diskurs på er ved at referere til universelle værdier. Selvom tilhængerne af den humanistiske diskurs konfronterer og kritiserer nationalismen i den kulturalistiske diskurs, så henviser også de til en særlig dansk tradition. Her er det blot ikke i form af en forudgiven "kultur", som bør forsvares, men snarere i form af et forsvar for den egalitære tradition, som også den kulturalistiske diskurs gør krav på at repræsentere. I den humanistiske diskurs artikuleres egalitarismen dog ikke som et spørgsmål om at være "ens" som i den kulturalistiske diskurs, men som et spørgsmål om at behandle alle som ligeværdige, både hvad angår økonomiske og kulturelle rettigheder.

Endelig argumenterer fortalere for den humanistiske position for, at hvis dansk tolerance og den danske humanistiske tradition er truet, så kommer truslen ikke fra indvandrerne, men fra tilhængerne af den kulturalistiske diskurs. I den forstand fremmer de modstående diskurser meget forskellige begreber om danskhed. De deler visse elementer såsom tolerance, lighed og humanisme - elementer, som næsten alle er enige om enten karakteriserer eller burde karakterisere danskerne.

Mens den kulturalistiske diskurs placerer disse træk i en forudgiven dansk kultur, som alle danskere automa-

tisk deler, så behandler den humanistiske diskurs disse elementer som noget, som ikke automatisk er der, men som skal plejes gennem en praksis, som til stadighed bekræfter og reproducerer disse værdier. Dermed er tolerance, lighed og humanisme flydende betegnelser, som gives meget forskellig betydning inden for de to diskurser. De modstående diskurser, som jeg har skitseret her, udgør polerne i det spændingsfelt, som danskhed og tilhør til den danske nation forhandles indenfor. De udgør de dominerende diskurser, som konkrete argumenter kan trække på og reartikulere.

Flertallet af deltagerne i debatten trækker på begge diskurser, som dermed fremstår ikke blot som konkurrerende, men som "leverandører" af diskursive elementer, som skelnes og kombineres på forskellige måder i forskellige situationer og af forskellige personer. I den forstand leverer de de grundlæggende diskursive konventioner for en kompleks forhandling af hjemlighed og danskhed.

Et oplagt sted at søge illustrationer af en sådan "mellemposition", som trækker på begge diskurser, er i udtalelser fra medlemmer af regeringen. Den 13/1-2000 besvarede kulturminister Elsebeth Gerner Nielsen (R) et spørgsmål fra Dansk Folkeparti vedrørende "den stigende islamisering" i Danmark. I talen trak Elsebeth Gerner Nielsen klart på den humanistiske diskurs, idet hun understregede værdier som religionsfrihed, menneskerettigheder mv. Samtidig trak hun imidlertid på den kulturalistiske diskurs ved bl.a. at sætte lighedstegn mellem religion og kultur, idet hun udtalte, at "islam som kultur kan være årsag til problemer" og leverede en karakteristik af "danskerne" som "et åbent og tolerant folk", som er kendetegnet ved bestemte værdier, som "de andre" bør respektere:

Man skal lære det danske sprog, man skal arbejde eller uddanne sig, man skal respektere de værdier, der skaber samhørighed i det danske samfund. Her tænker jeg f.eks. på respekten for demokratiet, retten til at vælge sin egen partner, beskyttelse af børn, ligestilling mellem kønnene og beskyttelse af mindretal.

Elsebeth Gerner Nielsen argumenterede imod fremmedhad og for tolerance, respekt og integration, men hun gjorde det på basis af en skelnen mellem to adskilte "kulturer", og ved at reproducere denne skelnen reproducerede hun begreberne om "danskhed" og "andethed", allerede før hun begyndte at tilskrive specifikke træk til disse

8. Som Kirsten Hvenegård-Lassen (2000) påpeger, så er der en kompleks brug af deiktiske markører i talen, f.eks. markøren "vi", som nogle gange bruges som en inklusiv term (de mennesker, som bor i Danmark) og nogle gange som en eksklusiv term (de "gamle" danskere - til forskel fra de "nye" danskere). Ofte er referenten uklar. Et andet interessant træk, som Hvenegård-Lassen peger på, er, at når Elsebeth Gerner Nielsen - f.eks. i den citerede passage - refererer til de krav, som indvandrerne skal leve op til, så foretrækker hun den "neutrale" term "man" frem for den "ekskluderende" term "de".

kategorier.⁸ De modstående positioner, som jeg har identificeret i indvandrerdiskussionen, optrådte igen i diskussionen om flygtningene fra Kosovo. Denne diskussion udgjorde dog ikke blot endnu et eksempel på den løbende indvandrerdebat. Den massive mediedækning og det forhold, at overgrebene fandt sted i Europa og derfor generelt blev konstrueret som værende mere relevante og "tættere på" - bogstaveligt såvel som symbolsk - end andre katastrofer, skabte en folkelig opbakning bag en aktiv dansk politik, som indbefattede støtte både til brug af militære midler og til en massiv hjælp til flygtningene.

Det kontroversielle emne i debatten om flygtningene var derfor ikke, hvorvidt Danmark skulle påtage sig et ansvar for at hjælpe dem, men udelukkende spørgsmålet om, hvilken hjælp der var relevant.

Særloven

Folketingets flertal foretrak ikke at modtage flygtningene på normale betingelser, men at lave den såkaldte "særlov", som på den ene side åbnede for at modtage et vist antal flygtninge i Danmark, men som på den anden side forhindrede flygtningene i at søge asyl med det samme. Kritikken af særloven kom fra to sider: Dels fra dem, der mente, at Danmark burde modtage flere flygtninge og på bedre betingelser, dels fra dem, der mente, at Danmark ikke skulle modtage nogen flygtninge overhovedet eller i hvert fald så få som muligt.

Af de tre nøglebegreber, lighed, tolerance og humanisme, som jeg har fokuseret på indtil nu, var det begrebet om humanisme, som først og fremmest var på spil i diskussionen om Kosovoflygtningene.

Argumentet for at modtage flygtninge var, naturligvis, først og fremmest et humanitært argument: Vi burde modtage flygtninge i Danmark, simpelthen fordi de behøvede hjælp, og det var vores pligt i de humanitære værdiers navn at hjælpe dem. Dette argument var ikke specielt dansk, men i en dansk sammenhæng fik det en særlig drejning på grund af den veletablerede danske selvforståelse som højprofileret international beskytter af humanitære værdier.

Omdrejningspunktet for denne diskussion var, i hvert fald delvis, denne danske selvforståelse. Kritikken af modstanden imod at modtage mere end nogle få hundrede, flygtninge hvilede dermed delvist på et argument om, at Danmark burde være i front på det humanitære område og at det ville være pinligt, hvis Danmark modtog færre flygtninge end de andre europæiske lande - og særligt de andre skandinaviske lande.

Kravet om at påtage sig et humanitært ansvar blev

ikke kun fremsat med henvisning til "Danmark" og "danske" værdier. Det blev snarere fremsat med henvisning til et transnationalt værdifællesskab, som Danmark burde være en del af (og altså helst den førende del). At åbne de danske grænser for flygtninge blev artikulert som en forudsætning for at kunne påstå at være del af dette værdifællesskab, her formuleret af Villy Søvndahl, MF for SF: "hvis der er 100 mennesker, der risikerer at dø, hvis vi ikke tager dem, så skal vi tage de 100 mennesker for at være os selv bekendt" (DR1, *Reimer Bo*, 7/4-1999). "Vi'et" i denne udtalelse henviser til danskerne, og udtalelsen handler dermed om anstændighed som noget, der er forbundet med specifikke handlinger, og som noget, som er, eller burde være, forbundet med danskhed. Endnu et medlem af SF understregede på lignende vis sammenhængen mellem anstændighed, handling og danskhed:

Jeg synes, de [regeringen] endelig må tage det opgør med de få bevægelser, der er tilbage i Europa, der vil have etnisk rene stater, Milosevic og Pia Kjærsgaard. Vi kan ikke, vi kan ikke ligge under for den slags i Danmark (Pernille Frahm, MF for SF, DR1, *TV-Avisen* kl.18.30, 6/4-1999).

I udtalelser som disse henvises der ikke blot til humanitære værdier, men også til Danmark og danskhed - en danskhed som ikke blot karakteriseres som værende i opposition til den etniske udrensning i Kosovo, men som eksplicit sidestiller denne med DF's standpunkter, og som dermed ekskluderer DF fra idéen om danskhed - en danskhed, som konstrueres, snarere som et spørgsmål om anstændighed og ansvar, end som et spørgsmål om kultur og territorium.

Den enhed, som følelsen af tilhør knyttes til, er ikke "iboende afgrænset" som den er i den kulturalistiske diskurs.⁹ Danskheden i sådanne udtalelser må snarere forstås som et politisk projekt, som ikke nødvendigvis indbefatter alle danskere (eftersom den er i direkte opposition til den kulturalistiske position, som hævder at repræsentere "danskheden"), men som opridser en vision af, hvad danskhed *burde* være. Det hjemland, som den kulturalistiske diskurs påstår at forsvare, er ikke et hjemland set fra dette perspektiv, men nærmere et mareridt.

Dansk Folkeparti har - meget succesfuldt - iscenesat sig selv som forsvarer for danskheden primært ved hjælp af den kulturalistiske diskurs. I diskussionen om Kosovoflygtningene skete der imidlertid en ændring i magten over diskursen p.g.a. den massive folkelige tilslutning til at hjælpe flygtningene. Ikke alene var DF i en defensiv position i diskussionerne om modtagelse af

9. Jeg låner her en formulering fra Benedict Andersons berømte definition af nationen som "an imagined political community - and imagined as both inherently limited and sovereign" (Anderson 1983:15).

flygtninge, men også deres krav på at repræsentere danskheden var under massivt pres. Den massive folkelige opbakning til hjælpen til flygtningene fra Kosovo nødvendiggjorde, at alle måtte hævde at forsvare "humanitære værdier", uanset hvilken politik de end talte for. Selvom denne situation ikke automatisk førte til en vilje til at modtage flygtninge i Danmark, havde den dog den konsekvens, at den ikke alene undergravede de økonomiske argumenter imod at modtage flygtninge, den førte også til en nedtoning af argumentet om "kulturel forurening".

I indvandrerdebatten udgør argumentet om kulturel forurening en integreret del af den kulturalistiske diskurs. Det er et argument, som hviler på, at (muslimske) indvandrere udgør et problem uafhængigt af, hvordan de opfører sig - alene i kraft af deres "anderledes" kultur.

Selvom argumentet om kulturel forurening ikke blev åbent formuleret i diskussionen om Kosovoflygtningene, så informerede det alligevel argumentet imod at modtage flygtninge på en mere indirekte måde. I stedet for direkte at fokusere på den frygtede forurening af dansk kultur, fokuserede argumentet imod at modtage flygtninge på problemerne med at slippe af med flygtningene igen, hvis de først var lukket ind i landet. Hvorfor det var så vigtigt at slippe af med dem igen, blev ikke direkte formuleret, og dette var heller ikke nødvendigt, eftersom "problemet" med indvandrere allerede var etableret som noget indlysende. Som en deltager i en TV-debat formulerede det: "Vi har ikke noget at bruge dem til her. Sporene skræmmer alt for meget" (Per Kellinghusen-From, TV2, *Rigets Tilstand*, 8/4-1999).

I dette tilfælde var de "spor", som han refererede til, det faktum, at 18.000 af de 20.000 bosniske flygtninge, som Danmark modtog i løbet af Bosnien-krigen, stadig var (er) i Danmark. Det, at de er en af de bedst integrerede nylige flygtningegrupper, forstyrrede ikke argumentet. "Sporene" kunne beskrives som "skræmmende", ikke fordi de bosniske flygtninge repræsenterede særlige problemer, men simpelthen fordi de stadig var i Danmark.¹⁰

I denne forstand fungerede argumentet om kulturel forurening som en implicit forudsætning for afvisningen af at modtage flygtninge. Selvom de fleste af de Kosovoalbanske flygtninge var muslimske bønder og i den forstand potentielt sagtens kunne passes ind i fjendebilledet

af muslimske kulturforurenere, så blev dette aspekt overhovedet ikke nævnt. Accepten af flygtningene som ofre var for udbredt til, at det anti-muslimske argument kunne formuleres direkte. I stedet blev flygtninge-som-problem artikuleret som den naturlige forudsætning for diskussionen.

Naturliggørelsen af flygtninge-som-problem var imidlertid ikke tilstrækkelig til at understøtte den kulturalistiske position i denne situation. Det humanitære tema var øverst på dagsordenen, og selv den kulturalistiske position var nødt til at forholde sig til det. Derfor blev naturliggørelsen af flygtninge-som-problem kombineret med en særlig version af appellen til humanitære værdier - som når Peter Skaarup fra DF fremførte, at

...vi tager hvert eneste år i Danmark en 14, 15, 16.000 udlændinge .. det, det så drejer sig om for os, det er at sørge for, at det tal ikke stiger .. Vi vil sende den nødhjælp ned, der skal til, og der har den danske regering jo hidtil været ret karrig med hensyn til det her. Man har kun brugt 21 millioner kroner i 1999. Vi vil gerne bruge mange flere penge på det og målrette hjælpen lokalt derved til, så man kan få styr på situationen. Det er det, der er behov for nu, og ikke og hjælpe Milosevic med hans udrensninger (DR2, *Deadline*, 6/4-1999).

Denne udtalelse kombinerer mindst tre argumenter:

1. Udlændinge er et problem i sig selv, eftersom det er et mål i sig selv at sørge for, at antallet af udlændinge ikke stiger;
2. DF repræsenterer en høj grad af humanitært ansvar, højere end regeringen, eftersom DF er mere villig til at betale for at hjælpe flygtningene; og
3. Disse to argumenter kombineres i påstanden om, at det at modtage flygtninge i Danmark er i modstrid med de humanitære behov, fordi det er ensbetydende med at hjælpe med etnisk udrensning.

Man kan sige, at argumentet om ikke at "hjælpe Milosevic" fungerer som det formidlende argument mellem den kulturalistiske diskurs og påstanden om at beskytte humanitære værdier.

Det er værd at bemærke, at selv DF deltog i konkurrencen om at være de mest "humanitære" - som det tydeligt fremgår af de ovenstående udtalelser fra Peter Skaarup.

10. De bosniske flygtninge, som jo primært består af muslimer, adskiller sig i øvrigt fra de fleste flygtningegrupper ved, at de fra starten er blevet fremstillet hovedsageligt positivt i danske medier. Som Larsen (1998) påpeger, har medierne fokuseret mere på ligheder mellem danskerne og de bosniske muslimer end på forskellene, som det jo ellers som oftest er tilfældet i omtalen af muslimer i Danmark. Det er derfor næppe overraskende, men ikke desto mindre bemærkelsesværdigt, at når modstanden mod modtagelsen af flygtninge fra Kosovo blev understøttet med reference til de bosniske flygtninge, fokuserede argumenterne udelukkende på antallet af flygtninge og på, at de stadig var i Danmark, selvom det var meningen, at de kun skulle blive midlertidigt. Det blev sjældent eller aldrig ekspliciteret, hvorfor dette var et problem. Henvisningen til de bosniske flygtninge hvilede på argumentet om kulturel forurening, i og med at selve deres tilstedeværelse kunne formuleres som et problem, men dette argument kunne ikke ekspliciteres, eftersom de bosniske flygtninge ikke i almindelighed blev opfattet som et problem. For en analyse af danske mediers omtale af de bosniske muslimer, se Frello (1994).

I den forstand var der en forandring i distribueringen af magt over diskursen fra indvandrerdebatten til debatten om Kosovoflygtningene. Det er imidlertid også værd at bemærke, at DF og de, der mere eller mindre delte deres synspunkter, i almindelighed "slap af sted med" at tage for givet, som udgangspunkt, at udlændinge er et problem som sådan.

De citerede udtalelser af Peter Skaarup er uddrag af et relativt langt interview, i hvilket interviewerne var meget kritiske over for Peter Skaarups synspunkter. I løbet af interviewet konfronterede en af interviewerne ham med den påstand, at antallet af udlændinge, som modtages i Danmark, var faldende, men ingen af de to interviewere spurgte ham på noget tidspunkt om, hvorfor antallet af udlændinge, som kommer til Danmark hvert år, overhovedet automatisk kan forventes at repræsentere et problem.

I denne forstand var der ingen ændring i diskursen fra indvandrerdebatten til debatten om flygtningene fra Kosovo. Udlændinge-som-problem var, og er stadig, et veletableret udgangspunkt for enhver diskussion vedrørende åbning eller lukning af de danske grænser. Flygtningesituationen i forbindelse med Kosovo-krigen blev ikke omtalt som noget, der handlede om blot endnu en flygtningegruppe. Den blev behandlet som en exceptionel sag, og måske netop derfor havde de diskursive forandringer, som optrådte i løbet af Kosovo-krigen, ingen varig indflydelse på flygtningedebatten.

Kort tid efter Kosovo-krigens slutning genvandt den kulturalistiske diskurs den magt over dagsordenen, som den erobrede i stigende grad op igennem 1990'erne. I hvor høj grad denne diskurs har generobret dagsordenen fremgår bl.a. af den citerede tale, som kulturminister Elsebeth Gerner Nielsen holdt næsten et år efter Kosovo-krigen.

Kampen om det humanitære

Både i indvandrerdebatten og i debatten om Kosovoflygtningene udgjorde den kulturalistiske og den humanistiske diskurs polerne i det spændingsfelt, som individuelle bidrag måtte placere sig indenfor, og i begge tilfælde artikulerede individuelle bidrag ofte elementer fra begge diskurser. Forandringen fra indvandrerdebatten til debatten om Kosovoflygtningene bestod primært i, at under debatten om Kosovoflygtningene blev "det humanitære" en betegnelse, som alle var nødt til at forholde sig til. Det er debatten mellem Henrik Svane, MF for det Radikale Venstre, og Bent Falbert, chefredaktør for *Ekstra Bladet*, i Rigets Tilstand på TV2 den 8/4-1999 et godt eksempel på.

De to deltagere i diskussionen var tydeligt udvalgt som hhv. forsvarer for og kritiker af modtagelsen af flygtning-

ge i Danmark. Studieværten, Trine Gregorius, åbnede diskussionen mellem de to inviterede gæster ved at spørge: "Er det Milosevic' manipulation, som vi nu oplever her, og spiller han på verdenssamfundets følelser?" Hun åbnede dermed for en legitimering af at afvise flygtninge med henvisning til nødvendigheden af ikke at "spille Milosevic' spil".

Henrik Svanes argument var klart tilrettelagt med henblik på at afværge angreb fra såvel den kulturalistiske som den humanistiske position, bl.a. ved på den ene side at påpege, at "...vi som et humanitært folk skal tage vores del ..." og på den anden side understrege, at flygtningene kun skulle være i Danmark midlertidigt, og at Danmark kun skulle modtage de svageste flygtninge.

Han understregede behovet for en særlov vedrørende Kosovoflygtningene, dels for at *muliggøre* modtagelsen af flygtninge ("... regeringen arbejder for øjeblikket på at få lavet en særlov, så man kan tage nogle af de folk op, som UNHCR ønsker sig, at vi tager op"), dels for at garantere, at flygtningene kun skulle blive i Danmark midlertidigt ("Og det er så det, vi arbejder på for øjeblikket i regeringen og i Folketinget, på at få gennemført en lov, som kan give mulighed for at tage dem op på visse vilkår, altså som midlertidige flygtninge..").

Henvisningen til særloven tjente dermed til at afværge potentiel kritik fra to sider: Dels en kritik af, at Danmark modtog for få flygtninge, eller at loven snarere var beregnet til at slippe af med flygtningene så hurtigt som muligt end til at modtage dem, dels en kritik af, at hvis Danmark først åbnede grænserne for flygtningene, så ville disse blive i Danmark, også efter krigens slutning, og blive en byrde for det danske samfund.

Hvis Henrik Svanes understregning af midlertidigheden af flygtningenes ophold i Danmark skulle underminere Bent Falberts argument, så lykkedes det ikke, for Bent Falbert indtog ikke helt den plads, som var udstukket til ham. Han kritiserede ikke modtagelsen af flygtningene med henvisning til de "skræmmende spor" fra tidligere flygtninge eller til "Milosevic' spil", som Trine Gregorius lagde op til i sit åbningsspørgsmål. I stedet gav han et bud på en redefinering af "det humanitære" ved at reartikulere de elementer, som sædvanligvis indgår i disse diskussioner.

Bent Falbert afviste diskussionerne om særloven og om midlertidigheden af flygtningenes ophold i Danmark som irrelevante og præsenterede i stedet en massiv kritik af Vestens politik i almindelighed og den danske regering i særdeleshed.

Denne kritik var bygget op omkring en konstruktion af modsætninger på to niveauer: For det første konstruerede han en modsætning mellem på den ene side "dem", dvs. regeringen, Nato og andre ansvarlige aktører, som

han fremstillede som komplette amatører, og på den anden side "os", dvs. Bent Falbert og hans meningsfæller som repræsentanter for fornuft og humanisme. For det andet opererede han med en enten/eller-konstruktion i spørgsmålet om på den ene side at modtage flygtninge i Danmark og, på den anden side, at hjælpe dem i nærområdet.

Bent Falberts kritik af de ansvarlige aktører gik bl.a. på, at krigen var dårligt forberedt, og at modtagelsen af flygtninge ikke var nogen virkelig hjælp, men snarere handlede om at bevise ens egen godhed end om at hjælpe folk i nød. Bent Falberts indledende bemærkning kan illustrere hans argumentationsstil:

Jeg tror, at Henrik Svane og hans venner skal passe på ikke at skade de her flygtninge endnu mere, end de allerede har gjort, ved denne her meget dårligt forberedte krig, hvor det altså var umuligt at forudse disse flygtningestrømme, må man jo forstå på de kloge hoveder. Nu er man så gået ind i en eller anden godhedskonkurrence .. om at være mest fromme, og den yderste fromhed den består altså i at ville tage så mange tusind af dem som muligt til Danmark eller til andre vestlige lande.

Der er meget på spil her. Det mest åbenlyse er nok mistænkeliggørelsen af regeringens krav på at repræsentere danskerne ("Henrik Svane og hans venner"); undermineringen af Natos og andre ansvarlige aktørers autoritet ("de kloge hoveder") og delegitimeringen af det at modtage flygtninge ved brugen af betegnelserne "godhedskonkurrence" og "fromhed". Hermed mistænkeliggør Bent Falbert ikke blot fornuften i bestræbelserne, men også intentionerne: Dette handler ikke om hjælp, men om at bevise hvor "god" og "from", man er. At modtage flygtninge er ikke en uselvvisk handling, men udtryk for egoisme.

Efter at have delegitimeret de centrale aktørers intentioner og evner såvel som regeringens krav på at repræsentere danskerne, præsenterede Bent Falbert sit alternativ, som bestod i massiv økonomisk hjælp fra de europæiske lande direkte til flygtningene i Makedonien og Albanien uden om nødhjælpsorganisationerne.

Det er langt fra klart, hvordan Bent Falbert mente, at denne direkte hjælp skulle organiseres, men det væsentlige er, set i forhold til min diskussion her, at selvom Bent Falbert i høj grad kritiserede "godhed" og "fromhed", så var det med reference til netop humanitære værdier, at han legitimerede sin kritik af de centrale aktører. Bent Falbert påstod ikke, at flygtningene ikke var "vores bord", eller at hvis de først kom til Danmark, ville de aldrig rejse igen. I stedet argumenterede han for, at det

at komme til Danmark var i modstrid med flygtningenes interesser, sådan som de selv havde formuleret dem.

Sammenlignet med udsagnene fra Peter Skaarup, som jeg har citeret tidligere, omtalte Bent Falbert ikke flygtningene som et problem i sig selv, og han søgte ikke tilflugt i argumentet om ikke at "hjælpe Milosevic".¹¹ I stedet reartikulerede han "det humanitære" på en måde, som satte lighedstegn mellem på den ene side det at afvise at modtage flygtninge i Danmark og på den anden side "det humanitære" ved, at han konstruerede en modsætning mellem at modtage flygtninge og at hjælpe dem lokalt.

Ved hjælp af denne konstruktion blev det at modtage flygtninge i Danmark artikulert som værende direkte ødelæggende for den "virkelige" hjælp, nemlig den massive, økonomiske hjælp til flygtningene i Kosovos nabolande.

Jeg vil afstå fra at spekulere om, hvorvidt Bent Falbert bevidst forsøgte at bidrage med nye argumenter til den fremmedfjendske del af Danmarks befolkning, men han gav i hvert fald et offensivt bud på, hvordan lukningen af de danske grænser kunne legitimeres med reference, ikke til kulturalistisk eksklusionisme, men til en humanistisk universalisme, som han kombinerede med den populistiske kritik af "eliten".

Dermed illustrerer hans argument ikke blot den humanistiske diskurs' dominans under Kosovokrigen, det bidrager også med en interessant illustration af betegneres mangel på "indre" betydning eller værdi. "Humanitaris-me" repræsenterer ikke en værdi med en endeligt defineret betydning. Det er en flydende betegnelse, som får sin betydning gennem den måde, hvorpå den bliver artikulert i diskurs.

At forhandle danskhed

De to debatter - indvandrerdebatten og debatten om Kosovoflygtningene - er klart intertekstuel forbundne. I debatten om Kosovoflygtningene blev diskursive elementer fra indvandrerdebatten reproduceret og reartikuleret. Dette gælder især den implicite reference til argumentet om "kulturel forurening", men også f.eks. Bent Falberts populistiske appel og hans nedsættende brug af betegnelser som "godhed" og "fromhed".

Når man ser på de diskursive forandringer, der foregik i forbindelse med Kosovodebatten, er det imidlertid også klart, at den måde, hvorpå de diskursive konventioner reproduceres eller reartikuleres, er meget afhængig af situationen. Såvel Bent Falbert som de (øvrige) citerede repræsentanter for den kulturalistiske position abonne-

11. Dette var i øvrigt et argument, som ikke blot blev benyttet af DF, men også f.eks. af daværende indenrigsminister Thorkild Simonsen (S) i hans bestræbelse på at balancere mellem den kulturalistiske og den humanistiske diskurs (f.eks. i Nyhederne, TV2, 28/3 kl. 19.30).

rede på de positive konnotationer, som normalt forbindes med "humanisme", ved at hævde, at de var mere villige til at hjælpe flygtningene, end f.eks. regeringen var. Folk trækker på og reartikulerer forskellige diskurser afhængigt af situationen, snarere end at den enkelte placerer sig klart inden for én diskurs.

I min indledende diskussion af forholdet mellem rum og identitet og af kritikken af idéen om stedbundne, autentiske identiteter, rejste jeg spørgsmålet om nødvendigheden af, at koblingen af rum og identitet nødvendigvis fører til eksklusionisme. I den kulturalistiske diskurs, som fremføres mest klart i indvandreredebatten, har vi et ret "rent" eksempel på en fremmedfjendsk diskurs, som er relateret til en idé om stedbundne identiteter, men, som jeg håber at have demonstreret, er forholdet mellem identitet og rum ofte mere kompliceret, når man studerer faktiske artikuleringer af identitet.

Som Michael Herzfeld påpeger i en diskussion af Mary Douglas' berømte formulering af, at "dirt is matter out of place" - en formulering, som netop peger på den idé om "symbolsk forurening", som er så tydelig i den kulturalistiske diskurs - så er "the boundaries of place .. itself contestable" (Herzfeld 1992:45), og forskellen mellem den kulturalistiske og den humanistiske diskurs hviler da også på divergerende repræsentationer af det rumlige.

Den kulturalistiske diskurs tager det danske territorium og den kultur, som formodes at "høre til" dette territorium, som udgangspunkt. Den repræsenterer rummet via en binær skelnen mellem "os" og "dem" - mellem Danmark og den omgivende verden. Den humanistiske diskurs opererer med et langt mere abstrakt rumbegreb, et begreb, som ikke er territorialt i samme forstand som i den kulturalistiske diskurs.

Territoriet artikuleres her som del af et større fællesskab, og det får sin betydning ved at være del af dette større, universalistiske og trans-territorelle fællesskab. Forskellen mellem den kulturalistiske og den humanistiske diskurs hviler i høj grad på deres divergerende påstande om, hvor fællesskabets identitet er funderet.

At tale inden for den kulturalistiske diskurs indebærer, at det territoriale fællesskab tages som udgangspunkt, og at fællesskabets værdier udledes af tilhørsforholdet til territoriet, som når det påstås, at danskerne er et tolerant folk. At tale inden for den humanistiske diskurs indebærer derimod, at det er værdierne, der tages som udgangspunkt, og projektet går dernæst ud på at koble disse værdier til det territoriale fællesskab, som når

det påstås, at danskerne *burde være* et tolerant folk. Denne forskel på repræsentationen af rum i de modstående diskurser er meget klar i indvandreredebatten. I debatten om Kosovoflygtningene finder man imidlertid endnu et rumbegreb. Som jeg har været inde på tidligere, er de jugoslaviske konflikter veletablerede som "vores problem", fordi de er konflikter, der finder sted i Europa. Dette giver en ny dimension til rumbegrebet.

Pointen her har meget lidt at gøre med afstand: Konflikten i Algeriet har kunnet konkurrere med den jugoslaviske, hvad angår grusomhed og blodsudgydelser, men denne konflikt regnes normalt ikke for at være en *europæisk* konflikt, og mens de jugoslaviske konflikter artikuleres som "vores problem", artikuleres konflikten i Algeriet som tragisk, javel, men ikke egentlig "vores problem" i Europa. Det nationale rum er ikke det eneste rum, som kan ontologiseres. Det samme kan kontinentale rum.

Det, at de jugoslaviske konflikter forekommer mere relevante for os - dvs. europæerne - end konflikter på andre kontinenter, hviler på en "segmentær" forståelse af rum og af de identiteter, som artikuleres som forbundne med disse rum, og selv DF var nødt til at forholde sig til denne forståelse af rum og identitet i diskussionen om Kosovoflygtningene.

En segmentær forståelse af rum og identitet hviler på en forståelse af rum, som fremstiller nogle "andre" som mere tæt på end andre "andre", snarere end på en entydig forskel mellem "os" og de "andre" eller en abstrakt, transterritorial rumforståelse.¹²

Selvom debatten om Kosovoflygtningene klart trak på diskursive konventioner, som var etableret i indvandreredebatten, så var den måde, hvorpå argumenterne var konstrueret, stadig afhængig af den konkrete situation. En entydig, rumlig skelnen mellem "os" og "dem" var ikke politisk brugbar i en situation, hvor flertallet af den danske befolkning støttede en massiv hjælp til flygtningene, også selvom det indebar en modtagelse af nogle af dem i Danmark.¹³

På et niveau kan man sige, at de konkurrerende positioner, som jeg har beskrevet her, præcist illustrerer problemerne med identitetens stedbundethed og nødvendigheden af at udfordre denne stedbundethed og skabe nye former for identiteter.

Min pointe her er imidlertid, at selvom den kulturalistiske og den humanistiske diskurs er modsatrettede diskurser - idet den kulturalistiske diskurs er en partikula-

12. Om segmentær identitet, se f.eks. Herzfeld (1987).

13. Faktisk indebærer den kulturalistiske diskurs også i indvandreredebatten indirekte en segmentær rumforståelse, eftersom (vest)europæiske indvandrere ikke inkluderes i begrebet "indvandrer". Det klareste eksempel på en entydig skelnen mellem "os" og "dem" - danskerne og de "andre" - finder man måske i den kulturalistiske EU-modstand som beskrevet af Hansen (2001).

ristisk, eksklusionistisk diskurs, og den humanistiske diskurs er en universalistisk, inklusionistisk diskurs - så kan de begge to bruges i forsøg på at definere det partikulære, dvs. danskhed.

“Nationen” eller “hjemlandet” er ikke det talende subjekt, og det er heller ikke et subjekt, på hvis vegne nogen kan tale, selvom (primært, men ikke udelukkende) folk, som taler inden for den kulturalistiske diskurs er tilbøjelige til at hævde, at det er det, de gør. Ikke desto mindre er hjemlandet på én gang en *indsats* i og det, der er på *spil* i diskussionen, også når hjemlandet fremstilles som en potentiel bærer af universelle værdier.

Desuden artikulerer begge positioner “det universelle”, sådan som det mest tydeligt ses i diskussionen af, hvem der er den mest humanitære. Begreber som humanisme, tolerance og lighed er ikke automatisk forbundet med bestemte politiske projekter. Tværtimod er de flydende betegnelser, som får deres betydning fra det specifikke politiske projekt, som de bringes til at støtte.

Et integreret træk ved denne politiske kamp er en identitetskamp. Tilhængerne af den kulturalistiske position fremstiller deres modstandere - hvad enten disse er indvandrere eller tilhængere af indvandrerrättigheder - som en trussel mod den nation, som de hævder at forsvare, og den humanistiske position fremstiller deres modstandere som en trussel, ikke blot mod universelle værdier, men også mod den version af danskhed, som den humanistiske position forsvare, og som de behandler som en forudsætning for at kunne identificere sig med Danmark og være i stand til at stå inde for danskheden. Derfor kan den version af danskhed, som får det ene menneske til at føle sig hjemme, fremmedgøre hans nabo.

Birgitta Frello er ph.d.studerende ved Center for Freds- og Konfliktforskning og Center for Europæiske Kulturstudier ved Aarhus Universitet.

~

Litteratur:

- Anderson**, Benedict. 1983: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Billig**, Michael. 1995: *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Dyrberg, Torben Bech. 2000: “Racisme som en nationalistisk og populistisk reaktion på elitedemokrati.” In: *Diskursteorien på arbejde*. Roskilde Universitetsforlag.
- Fadel**, Ulla Holm. 1999: “Skik følge eller land fly. Danske forståelser af kulturel forskellighed.” In: Hervik, Peter (ed.): *Den generende forskellighed*. Hans Reitzels Forlag.
- Faiclough**, Norman. 1992: *Discourse and Social Change*. Polity Press.
- Frello**, Birgitta. 1994: “Det nationale - som diskurs: et teoretisk perspektiv, og i diskurs: danske mediers fremstilling af konflikten i eks-Jugoslavien.” København: Sociologisk Instituts Reproserie.
- Hansen**, Lene. Forthcoming, 2001: “Sustaining Sovereignty: The Danish Approach to Europe.” In: Hansen, Lene og Wæver, Ole (eds.): *Between Nations and Europe* (preliminary title) London: Routledge.
- Herzfeld**, Michael. 1987: *Anthropology through the Looking Glass - Critical Ethnography in the Margins of Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Herzfeld**, Michael. 1992: *The Social Production of Indifference - Exploring the Symbolic Roots of Western Bureaucracy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Herzfeld**, Michael. 1997: *Cultural Intimacy - Social Poetics in the Nation-State*. New York: Routledge.
- Hvenegård-Lassen**, Kirsten. 2000: Unpublished paper. Department for Minority Studies, University of Copenhagen.
- Johansen**, Louise Victoria. 1999: “Forældrenes flugt fra den generende forskellighed.” In: Hervik, Peter (ed.): *Den generende forskellighed*. Hans Reitzels Forlag.
- Laclau**, Ernesto and Mouffe, Chantal. 1985: *Hegemony and Socialist Strategies*. London: Verso.
- Larsen**, John Aggergaard. 1998: “Holdninger til de fremmede - forestillingen om bosniske flygtninge i den danske offentlighed.” In: *Dansk Sociologi*, 9(1).
- Malkki**, Liisa. 1992: “National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity Among Scholars and Refugees”. In: *Cultural Anthropology*, 7(1).
- Morley**, David and Robins, Kevin. 1995: *Spaces of Identity. Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries*. London: Routledge.